

A finnugor kulturális kapcsolatok egyik legeredményesebb építőjéről

(Emlékezés N. Sebestyén Irénre)

Több mint tíz éve temettük.¹ Éppen olyan csendben, szerényen távozott, ahogyan hosszú s nem könnyű életét végigélte. Végso nyughelyét is férje, a világhírű turkológus, Németh Gyula sírja mellett jelölte ki – Karcagon, s nem Budapesten, ahol több mint hat évtizedet dolgozott végig, vagy szeretett szülőföldjén, Erdélyben, ahonnan a század elején jött fel tanulni a Duna mellé. Nevét – 1917-ben történt férjhez menetelét követően – kivételtele-nül N. Sebestyén Irénként írta le, alá, tudósként is, fordítóként is így ismerte, emlegette, idézte a filológusok, olvasók tábora.²

Nem véletlenül időzöm el a névhasználat kérdésénél, amely sorsmeghatározónak bizonyult. N. Sebestyén Irén – akit tisztelői, tanítványai és követői általában Irén néniként ismertek és emlegetnek – sokkal inkább az N. jegyében vállalta – végezte életét, s kevésbé teljes eredeti nevén – tehetsége, képességei kibontakoztatása jegyében. Azaz: hiába szerzett diplomát s bizonyult évfolyama legtehetségesebbjei egyikének, Simonyi Zsigmond és Szinnyei József kedves, becsült tanítványának – férjhez menvén neveltetésének, a kornak és belső parancsnak engedelmeskedve alkotói egyéniségét, terveit, karrierjét alárendelte a feleség, az anya, a háziasszony, a rangos-híres professzor férj árnyékában meghúzódó hitves feladatainak. Ha olvasná ezeket a sorokat, bizonyosan tiltakozna, mondván – ez magánügy, amellet az elmúlt évszázadok-évtizedek tipikus női sorsa. Utolsó éveinek egyik tanújaként – úgy vélem – nem tarthatom magamban Vele kapcsolatos élményeimet. Tudom, hogy miközben férje felbecsülhetetlen értékű magánkönyvtárat gyűjtött (később a JATE Altaisztikai Tanszéke könyvtárának alapjává vált), s a legteljesebb otthoni kényelemben tevékenykedett, Irén néni szerény kis szobában húzódott meg, íróasztal helyett térdére vagy székre helyezett rajztáblán dolgozva – szinte lopva a perceket nagyon kedvelt s magas színvonalon végzett munkájához.

A „szakma”, a finnugrisztika és a tudománytörténet elsősorban nyelvészként jegyzi, s maga is nyelvtudósnak vallotta magát. A szamojéd nyelvek kutatásában, az uráli őshaza kérdéskörének nyelvészeti-paleontológiai, illetve életföldrajzi megközelítésében valóban hű maradt ifjúkori mestereihez; tanulmányait, cikkeit idézik, emlegetik, helye és rangja van e kedvelt, erudícióval és eredményesen művelt szaktudományban.

E kis megemlékezésben azonban a gazdag életműnek nem e viszonylag jól ismert és többek által is méltatott szakaszával kívánnék foglalkozni. Nem csupán a kompetencia híján, hanem azért, mert az életmű-bibliográfia láttán, a Vele folytatott többszöri hosszú és rendkívüli tartalmú beszélgetések, valamint egyes források (két világháború közötti könyvek, folyóiratok, újságok tanulmányozása, közös ismerősökkel Róla folytatott tár-

¹ HAJDÚ PÉTER: N. Sebestyén Irén emlékezete. *NyK*, 1979, 161–168. 1.

² CSEPREGI MÁRTA: N. Sebestyén Irén tudományos és irodalmi munkássága. *NyK*, 1979, 168–174. 1.

salgások) révén egyre szilárdabb meggyőződésemmé vált, hogy Ő jóval többet tett a nyelvrokonság megismertetéséért, megkedveltetéséért, mint ami megtestesül az igencsak szűk közönség által olvasható és idézett szakcikkekben.

Személyes hangvételű, számos önéletrajzi vonatkozást, emléket tartalmazó előadása-írása³ pontosan érzékelteti finnugrisztikai érdeklődése kialakulásának motivációit. Szól – egyebek mellett – lebilincselő élményeiről, olvasmányairól, a Kalevaláról (még Barna Ferdinánd fordításában!), s a finn életet és kultúrát emberközbe hozó nagyszerű könyvről, Szinnyei *Az ezer tó országa* című útirajzáról. Ezek bizony tagadhatatlanul irodalmi, esztétikai hatások voltak, s maradandó nyomot hagytak lelkében az ifjúkortól a sokasodó évtizedeken át végső napjaiig. Szinte vallomás ez az előadás. Vallomás egy érdeklődés, vonzalom, hivatás kialakulásáról, a finnek, a finn nép, nyelv, kultúra iránt ébredő és fokozódó szeretetről. S lám, ki az ihlető, a ráébresztő? Az a Szinnyei József, akiről később jószerint mint kizárólagosan „nyelvészről”, a híres-hírhedt „néma könyv” (a hét kiadást megért *Magyar Nyelvhasználat*) szerzőjéről írnak és beszélnek utódai. N. Sebestyén Irén viszont így jellemzi a még 1882-ben írt útikönyvet és egykor ifjú szerzőjét: „[...] Szinnyei írói és költői képességekkel rendelkezett, stílusművész volt, és ezt a nagyközönségnek szánt művét minden objektivitása mellett is áthatotta az a rajongó, meleg szeretet, amelyet a finnek iránt érzett [...]. Most, hogy évtizedek elmúltával újra elolvastam [...] könyvét, egyáltalán nem csodálkozom, hogy annak idején valósággal megrázó hatással volt reám [...]”

Árulkodó mondatok ezek a szeretett tanárról és a tanítványról is, s éppen ezért nem meglepő a szerénységet, mélységes emberséget tanúsító emlékezés következő néhány mondata sem: „[...] 1910-ben olvastam el Johannes Linnankoski regényét [...] »*Dal a tüzpiros virágról*« [...]. Elolvastam a regényt, majd újra elolvastam, s egyúttal hozzáfogtam a lefordításához. A fordítást 1912 nyarán fejeztem be Finnországban, ahol akkor jártam először [...]”

1910-ben (másod- vagy harmadéves egyetemistaként) tehát már úgy tudott finnül, hogy finn szépirodalmat olvasott, a tolmácsolására is vállalkozhatott. Finn útja életre szóló barátságok sorát jelenti számára. Linnankoskit is megismeri, s a híres finnugor nyelvészek közül Kannistöval és Wichmannal is kapcsolatba kerül. Kár, hogy gazdagnak vélt levelezése nem őrződött meg; érdekes, fontos dokumentuma lenne-lehetne a finn-magyar kulturális-tudományos kapcsolatok háború előtti éveinek. (Magam is láttam ott-honában több Linnankoski-levelet, képeslapot, továbbá könyveket és számos különle nyomatot meleg és elismerő dedikációkkal a kor híres finn tudósaitól.) Szépen, választékosan, hibátlanul beszélt finnül, több idősebb finn kolléga szerint – talán – a legjobban és folyamatosabban a magyar finn-ugristák sorában. De anyanyelvét is művészi szinten ismerte és használta fordításai tanúsága szerint, legalább úgy, ahogy fentebbi szavai szerint Szinnyei is írt nyelvünkön.

A nyelvtudással, nyelvtanulással kapcsolatos munkásságának egyik a méltatlanul elfelejtett, elhallgatott tétele, finnek számára írt magyar nyelvkönyve 1932-ben – Petőfi szövegek alapján.⁴ Nem csupán Petőfi költészetének alapos ismeretét tételezte fel e kü-

³ Suomalaista kirjallisuutta Unkarissa. Vir., 1960. 149–154. l.;

Ua.: A finn irodalom Magyarországon. – In: ERDŐDI JÓZSEF (szerk.): *Az uráli népek története és műveltsége*. Budapest, 1965. 126–132. l.

lönleges vállalkozás, pedagógiai hajlamot is a fokozatosan nehezbülő szövegek kiválasztásában, sorrendbe állításában és kommentálásában.

Megjegyzendő, hogy akár finnből magyarra, akár magyarból finnre fordított, szótár segítségét nem vehette igénybe, hisz Szinnyi 1884-ben kiadott finn–magyar szótára legfeljebb népköltészeti szövegek átültetését segíthette volna, Weöres Gyula 1934-es magyar–finn szótárkája pedig az volt, amit a címe is jelez: zsebszótár.

A finn–magyar kapcsolatok történetében a két világháború közötti szakasz viszonylag jól ismertnek számít. Nem csekély az e korszakot bemutatni kívánó szakirodalom, főként ami a kultúrára, irodalomra, művészetre, tudományra vonatkozik.⁵ Tudvalevő, hogy magyar–finn–észti relációban ekkoriban szervezték meg az öt ún. „finnugor kultúrkongresszust”, szorosabbá váltak az ifjúsági, az egyházi kapcsolatok, az ösztöndíjas cserék, fellendült a turizmus is egymás országába.⁶ Ami a fordításokat illeti, a finn irodalom, a finn széppróza magyar megszólaltatásában ebben a periódusban N. Sebestyén Irén tesz a legtöbbet; fordításai az ívszámot, főként azonban a színvonalat tekintve az első helyre emelik személyét. Klasszikusnak számító tolmácsolásai sorából külön is megemlítendő a Nobel-díjas F. E. Sillanpää, *Silja* (finnül: *Nuorena nukkunut* = Fiatalon elhunyt) című regényének bravúros átültetése. (1939 és 1942 között öt kiadást ért meg, azóta is több újat!)

Az említett adatok, események – mint említettem – általában ismeretesek. Jóval kevesebbet tudunk azonban a diplomáciai kapcsolatok tényleges alakulásáról (nevekről, dátumokról), rangosabb politikai, kulturális rendezvényekről, előadásokról, tárgyalásokról, s a finn–magyar (észt és további finnugor) kapcsolatok kevésbé publikus és látványos mozzanatairól.⁷ (Ekkoriban volt ösztöndíjas Helsinkiben, majd Budapesten a zürjén V. I. Litkin, több művét is dedikálta N. Sebestyén Irénnek. A Szovjetunióból, a nyelvrokon népek íróitól, költőitől, tudósaitól a húszas évek közepén számos könyvküldemény érkezett Munkácsi Bernát, Fokos Dávid, Beke Ödön és N. Sebestyén Irén nevére. Az érintettek ezeket nyilván megköszönték, s levelek, kérések sorát kaphatták. A votják Gerd Kuzebajnak megfelelő előkészítés nélkül alig jelenhetett volna meg cikke a finn Valvoja-Aiká-ban, a Németországban kiadott Ungarische Jahrbücherben, a közös magyar–finn–észt Fenno-Ugriában. Gerd Kuzebaj egyébként N. Sebestyén Irénnek is elküldte néhány fontos, időközben könyvritkasággá vált művét.) A korszakot bemutatni próbáló „eseménykrónika” e tekintetben ugyancsak foghíjas – a megemlített összeállítás – lásd a 7. sz. tételt – kronológiája 25 év [!] alatt mindössze 21 [!] adatot említ, több dátum ezek közül is csupán könyvmegjelenést rögzít – miként aligha felderíthető már a hivatalos és baráti találkozók dokumentációja; benne a levelek és a levéiváltások a kort is mindig pontosan jellemző, nagy információs értékű, feltehetően vaskos köteggel. N. Sebestyén Irén bizonyára számos esten, estélyen, koncerten, fogadáson, exkluzív összejövetelen vett részt hivatalból is (annak a Németh Gyulának a feleségeként, aki a húszas évek közepétől ne-

⁴ *Unkarin kielen opas omin päin opiskeleville. Petöfin runoja selityksineen.* Helsinki–Porvoo, 1932, 185 l.

⁵ DOMOKOS PÉTER: *A finn irodalom fogadtatása Magyarországon.* Budapest, 1972, 211 l.

⁶ *Finnek – Észtek. A magyarok északi testvérnépei.* Budapest, 1928, 335 l.;

KOREN EMIL: *Testvéreink Északon. A finn–magyar egyházi kapcsolatok története.* Budapest, 1986, 151 l.

⁷ *Barátok-rokonok. Tanulmányok a finn–magyar kulturális kapcsolatok történetéből.* Budapest, 1984, 322 l.

ves professzor, egy ideig a budapesti egyetem rektora is volt), de „önérdeméből” is, hiszen Vikár Béla mellett a finn tudomány és politika (e kettő akkoriban még szorosan összefonódott) képviselői körében kiváló finn tudásának és vonzó személyiségének köszönhetően tisztelet, közszeretet részese volt. Bizonyos tekintetben szerep volt ez, amelyeket nem lehetett visszaadni, betöltésére egyszerűen nem létezett méltóbb személyiség. – De folytatódtak a finnországi utazások is, amelyekről – túl azon, hogy többször megismétlődtek (s némelyikre valamelyik családtagját is magával vitte) –, szinte semmit sem tudunk (levelek, naplók, útibeszámolók híján).

Viszonylag teljesnek mondható életmű-bibliográfiájában – e periódusban – mintha a fordítások dominálnának. Akad azonban adat, amely hiányzik az összeállításból, s amely újabb bizonyíték érdeklődésének komplex jellegére.⁸ E tekintetben is méltó, egyenrangú kortársa Fokos-Fuchs Dávidnak és Beke Ödönnek, akik – noha ízig-vérig nyelvészek – felfigyelnek a kis finnugor népeknek a húszas években kibontakozó szellemi életére s a jelenségekről fontos tanulmányokban meg is emlékeznek. N. Sebestyén Irén a norvég-lappok (!) – vigyázat, ez nem szovjet nemzetiség! – „ébredéséről” tudósít 1922-ben a *Turán*-ban, s ismertetését e biztató fellendülésről így fejezi be: „Íme, a lappok nem térnek ki többé a műveltség útjából. Művelődni akarnak nemzeti alapon [...]”

Vázlatosan áttekintett életrajzának és munkásságának harmadik periódusa az 1945 utáni. Tudósként ekkor a legsikeresebb, kandidátusi, majd akadémiai doktori fokozatot szerez, s (státusba nem vett) egyetemi tanárként néhány éven át előadásokat is tart a budapesti bölcsészkaron; megbecsült vendége, rangos előadója az első három Nemzetközi Finnugor Kongresszusnak (1960-ban Budapesten, 1965-ben Helsinkiben, 1970-ben Tallinnban). Ha akarná, most már élhetne teljesen a nyelvtudománynak, írásait bárhol szívesen látják, várják. Gyermekai is felnőttek, talán otthoni tennivalói is kevesbedtek valamelyest. De e kecssegető adottságok, lehetőségek sem változtatnak egyénisége harmóniáján, nem válik a szűk szakma rabjává, az irodalomtól, a fordítástól, e korán megkedvelt kényes és nehéz műhelymunkától nem tud és nem is akar megszabadulni. S nem csupán azért, mert korábbi fordításait újra és újra kiadják (az Ő áttünetesei tehát nem avulnak el oly vészes gyorsasággal, mint az átlag), de azért sem, mert szereti az új, a váratlan, szokatlan kihívásokat (amelyek – mellelleg – nyelvi, nyelvészeti feladványok sorát is jelentik). Mindennél jobban igazolja ezt az állítást testes lapp (!) mesekötete (*A varázsdob és a látóasszonyok*, 1965), amelynek lefordítását – Magyarországon – rajta kívül legfeljebb csak a neves lappológus professzor, Lakó György vállalhatta volna el. De nagy és teljes sikerrel kiállt próbatétel a laphoz hasonló finn mesekötet is (*Férfiszülte leány*, 1969), miként a fordítói életmű csúcsát jelentő s az azt egyben lezáró remek áttünetés, Yrjö Kokko *Négy szél útja* című lebilincselő lapp krónikája (1978) is.

N. Sebestyén Irén 88 évesen is tele kofferrel távozott közülünk. Nyelvészként is egészen láta a finnugrisztikát, a szó mögött fontosnak tartotta a gondolkodó, értő embert is. Úgy vélte (s minden bizonnyal joggal), hogy például a finn folklórt kevésbé ismerik, kevesen kedvelik Magyarországon. A Kalevala pár-darabjának tartott Kanteletar ilyképp teljesen háttérbe szorult a híres eposz mögött, nem csupán a fordítások számában (mennyiséget és minőséget tekintve), de az értékelésben-méltatásban is. Igazán jó, olvasmányos, a kritikus szakembereket, a kényes ízlésű nagyközönséget is kielégítő tanulmány és esszé nem készült nyelvünkön erről a különleges, Lönnrot-féle népdalszöveg-

⁸ N. SEBESTYÉN IRÉN: Ébrednek a norvég-lappok. In: *Turán*, 1922, 63–64. l.

kiadványról. N. Sebestyén Irén azt is jól sejtette, hogy egy ilyen mű bemutatását célszerűbb „kívülállónak” elvégeznie, tehát jobb, ha nem a finn szakirodalomból keres megfelelő és méltó bemutatást. Ilyennek tartotta Jean-Luc Moreau Kanteletar előadását, amelyet a kivételes felkészültségű francia finnugrista és költő Helsinkiben a Finnugor Társaságban is felolvasott (mint Kanteletar-fordítása előszavát). Ezt a rendkívül szellemes és tanulságos tanulmányt le is fordította, de – valamilyen okból – nem talált publikációs lehetőséget. A kéziratot nekem ajándékozta. Az olvasmányos fordítást, a szépen formált, javítás nélkül kéziratot nagy becsben tartom, de ma sem értem számos folyóiratunk szerkesztőségét, miért nem vállalkoztak a közlésre. – S vajon hány hasonló vállalkozás-elgondolás lappanghatott (vagy semmisült meg idővel, akár saját keze által is) kis műhelyében?

Szót emelt méltatlanul elfelejtett tudósokért (például Barna Ferdinándért vagy a még kevésbé ismert, noha Kodály Zoltántól is többször megemlített Popini Albertért),⁹ fényt derített tudományos „titkok”-ra (a szamojedológus A. Sprogis tevékenységére), tapasztalatait, ismereteit szívesen osztotta meg kollégáival, különösképpen pedig a fiatal tudosnemzedék tagjaival. Az első Nemzetközi Finnugor Kongresszus irodalmi szekciójában elnökséget is vállalt – fontos, nagy előadását a nyelvészeti szekcióban tartotta meg –, csakhogy világra segítse az akkoriban még nem mindenkitől szívesen látott „újszülöttet”, a finnugor irodalomtudományt. (Mindössze hárman vállaltak e szekcióban előadást.) A maga közegében, népe s hazája sorsát élve s értve, egyike volt azon nagyon keveseknek, akik e sorok íróját a finnugor irodalmi, művelődéstörténeti kutatások folytatására bátorították.

Mintha most is ott ülnék Verpeléti úti (Karinthy Frigyes úti) szobácskájában fogyasztva a gondosan feltálat süteményt, kávé, s hangját is hallani vélem. A finnekről szólt a legtöbb történet, akiket felgyorsult történelmük három utóbbi nagy periódusában (1917 előtt, a két világháború között, 1945 után) személyesen és többször is felkereshetett. A régieket hiányolta leginkább, Wichmannék nemzedékét, s a Linnankoski „virág” regényéből, ill. talán Szinnyei könyvéből is megismert egykori finn világot, hangulatot, jellemeket. De miközben vendégeivel a múltban s annak legszebb szakaszában, ifjúságában barangolt, új feladatokra készülődött. Szeretett volna modern műveket fordítani, további cikkeket írni – és dolgozni módszeresen, megállás nélkül, ahogy egész életében tette. Munka és tervezés között fejeződött be pályafutása, amelyhez csak két jelző illeszthető: teljes és példászerű.

Az itt és a soron következő néhány köszöntő, méltatás, nekrológ személyes hangvételét az a kötődés magyarázza, menti, amely az említettek mindegyikéhez fűzött és fűz ma is. Mestereim, tanárait, barátait valamennyien, akiket évtizedek óta (Lakó professzort például 1956-tól) közelről ismertem, ismerek.

⁹ Azóta mindkettőről megemlékeztek. DOMOKOS PÉTER: Barna Ferdinándról, a „komplex” ura-lisztika egyik korai művelőjéről; *Néprajz és Nyelvtudomány*, 1980–1981, 283–291. l.; RÉVAY VALÉRIA: Finn kapcsolataink a századfordulón. *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 1987, 331–337. l.

